

1.01
Prejeto 16. 11. 2012

UDK 355.58(497.4)"1991"

Marjan Malešič*

Civilna obramba med osamosvajanjem Slovenije**

IZVLEČEK

Proces osamosvajanja Slovenije je temeljil na plebiscitarni odločenosti državljanov Slovenije za vzpostavitev samostojne in neodvisne države. Civilna obramba je v tem procesu delovala zelo uspešno in se je smiselno dopolnjevala z vojaško obrambo. Civilna obramba je omogočila legalnost in kontinuiteto delovanja sistema oblasti, bolj ali manj nemoteno preskrbo obrambnih sil in prebivalstva, ter krepitev 'volje do odpora' pri državljanih Slovenije pred vojno in med njo. Pomembno je k osamosvojitvi države prispevalo nenasilno uporniško delovanje civilne družbe in političnih institucij proti zveznim silam, svojo nalogo pa je uspešno opravil tudi sistem zaščite in reševanja, ki je zagotavljal alarmiranje, evakuacijo in zaklanjanje civilnega prebivalstva ter odkrivanje in zaznamovanje nevarnih con.

Ključne besede: pravica naroda do samoodločbe, vojna, civilna obramba, civilna zaščita, nenasilni odpor, psihološka obramba, ekonomsko bojevanje

ABSTRACT

CIVIL DEFENCE IN THE PROCESS OF ATTAINING THE INDEPENDENCE OF SLOVENIA

The process of attaining the independence of Slovenia was based upon the plebiscitary determination of the Slovenian citizens to establish an autonomous and independent state. Civil defence performed successfully in this process and it was fully complementary to military defence. It allowed the authorities to function in a legal and continuous manner, enabled a more or less stable supply of defence forces and the population, and made it possible for the »will to resist« to be strengthened among the citizens before and during the war. The non-violent resistance of the civil society and political institutions against the federal forces contributed significantly to the attainment of the Slovenian independence. The rescue and protection system ensured the notification, evacuation and protection of the civilian population as well as the detection and designation of dangerous zones.

Key words: right of nations to self-determination, war, civil defence, civil protection, non-violent resistance, psychological defence, economic warfare

* **dr., redni profesor, Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani, Katedra za obramboslovje, Kardeljeva pl. 5, SI-1000 Ljubljana; e-mail: marjan.malesic@guest.arnes.si**

** Članek je izdelan v okviru projekta Slovenske oborožene sile v 20. stoletju, njihovo bojevanje in družbena vloga (M5-0047), ki ga je financiralo Ministrstvo za obrambo RS.

I. Uvod

Desetdnevna vojna v Sloveniji junija in julija 1991 predstavlja zaključno in nasilno fazo dveh med seboj povezanih procesov, ki sta intenzivno potekala konec osemdesetih in v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja, in sicer procesa osamosvajanja Slovenije iz SFRJ na podlagi pravice naroda do samoodločbe¹ ter procesa spreminjanja temeljnih odnosov v družbi oz. njenega prehoda iz socialističnega sistema v sistem političnega (strankarskega) pluralizma in tržnega gospodarstva. Vojna v Sloveniji je globoko zarezala v kulturno-civilizacijsko bit slovenstva in v tem smislu predstavlja določeno diskontinuiteto glede na prejšnja zgodovinska obdobja. Pozitiven izid te vojne je po več kot dveh desetletjih samostojnosti države očiten. Slovenija je sorazmerno gospodarsko razvita in demokratična država, pri čemer ne želimo zanemariti težav in odklonov, ki se občasno pojavljajo na gospodarskem in političnem področju. Slovenija je članica Združenih narodov, Evropske unije, Nata, Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi, Sveta Evrope in drugih mednarodnih organizacij, kar ji daje prepoznavnost v svetu in sorazmerno pomembno mesto v mednarodni skupnosti.

Vojno za Slovenijo občasno spremljajo poskusi njene mitologizacije, pretirano povečevanje vojaške zgodovine Slovencev in izražanje meritokratskih teženj, kar nas utrjuje v prepričanju, da je čim objektivnejša analiza procesa osamosvajanja Slovenije smiselna in potrebna.² V tem kontekstu je nujno osvetliti tudi prispevek civilne obrambe k uspešnemu skupnemu osamosvojitvenemu naporu, kar ponuja tudi odgovor na dilemo, kaj je bilo pomembnejše za uspeh v vojni za Slovenijo oz., ali smo proces osamosvajanja lahko uspešno izpeljali zgolj zaradi uporabe oboroženega boja proti Jugoslovanski ljudski armadi (JLA)? Dilema je navidezna, saj vojaški odpor teritorialne obrambe (TO) in policije ne bi mogel biti uspešen, če ne bi bil oprt na jasno izraženo politično voljo državljanov, na enotno in odločno delovanje organov oblasti in civilne družbe ter na različne prvine civilne obrambe. Po drugi strani pa vse naštetu zelo verjetno ne bi bilo dovolj pri spoprijemanju s pritiskom zveznih oblasti in agresijo JLA, če se v skrajni sili ne bi mogli opreti tudi na oboroženo delovanje enot TO in policije.

Pojavila se je tudi dilema, ali je dogajanje junija in julija 1991 v Sloveniji sploh bilo vojna, ali pa je šlo za oborožen spopad, pri čemer je treba poudariti, da vojna je oborožen spopad, ni pa vsak oborožen spopad vojna. Če upoštevamo zgolj kvantitativna merila (število udeleženi vojakov, čas trajanja, število žrtev ...), ki jih za

¹ Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah, ki ga je Generalna skupščina Združenih narodov sprejela 16. decembra 1966 z resolucijo št. 2200 A (XXI) in je začel v skladu z 49. členom veljati 23. marca 1976, v 1. členu določa, da imajo vsi narodi pravico do samoodločbe. S to pravico si svobodno določajo svoj politični status in svobodno zagotavljajo svoj ekonomski, socialni in kulturni razvoj.

² Prim. Marjan Malešič: Fragmenti iz analize vojne v Sloveniji. V: *Perspektive sodobne varnosti*. Ljubljana 1998 (dalje Malešič, Fragmenti iz analize vojne v Sloveniji), str. 203.

post festum opredelitev in analizo vojne uporabljajo nekateri tuji inštituti, ne moremo govoriti o vojni, če pa upoštevamo kvalitativna merila (preobrazba državnega ustroja in temeljita sprememba družbene ureditve) pa dogajanje vsekakor lahko označimo z izrazom vojna.

Na uspešen izid procesa osamosvajanja Slovenije so vplivali zunanji in notranji dejavniki. V tej analizi nas zanimajo predvsem notranji dejavniki, ki se kažejo v plebiscitarni odločenosti državljanov Slovenije za vzpostavitev samostojne in neodvisne države,³ sorazmerni enotnosti političnih voditeljev glede ciljev osamosvojitve ter v uspešnih pripravah na zavarovanje pravice do samoodločbe z nenasilnimi in nasilnimi sredstvi. Civilna obramba je v tem procesu delovala zelo uspešno in se je smiselno dopolnjevala z vojaško obrambo. Predpogoj uspešnosti so bile priprave, ki so na civilnoobrambnem področju potekale pred agresijo JLA na Slovenijo. Sprejeti so bili ukrepi na pravnem in političnem področju, kar je zagotavljalo legalnost in kontinuiteto delovanja sistema oblasti v vojnih razmerah. Na gospodarskem področju so ukrepi zagotavljali bolj ali manj nemoteno preskrbo obrambnih sil in prebivalstva v vojni, hkrati pa so omogočili izvajanje nekaterih oblik ekonomskega bojevanja proti nasprotniku. Na področju psihološke obrambe je treba izpostaviti predvsem sprejete 'operativnega načrta za delovanje množičnih občil v izrednih razmerah', kar je omogočilo krepitev 'volje do odpora' pri državljanih Slovenije, seznanjanje mednarodne javnosti z osamosvojitvenimi cilji in določene oblike psihološkega bojevanja proti nasprotniku. V kontekstu civilne obrambe lahko omenimo tudi področje državljanske (nenasilne) obrambe, ki so jo izvajale civilne institucije, nevladne organizacije, skupine državljanov in posamezniki. Ne nazadnje je svojo nalogo uspešno opravil tudi sistem zaščite in reševanja, ki je zagotavljal alarmiranje, evakuacijo in zaklanjanje civilnega prebivalstva, odkrivanje in zaznamovanje nevarnih con in izvajal nekatere druge naloge.

II. Opredelitev civilne obrambe

Civilno obrambo opredelimo, kot tisti del obrambne in zaščitne dejavnosti družbe, katere prednostni namen je z nevojaškimi in nenasilnimi sredstvi zavarovati ljudi, družbene in osebne vrednote, gmotne in kulturne dobrine ter zagotoviti nepretrežnost političnega, gospodarskega in kulturnega življenja v posamezniku in skupnosti neprijaznih razmerah – ob naravnih in drugih nesrečah, v izrednih razmerah in v vojni. Sistemske prvine civilne obrambe so zaščita in reševanje, gospodarska obramba, psihološka obramba, državljanska (nenasilna) obramba in 'politična' obramba (zaščitni ukrepi na področju oblasti).⁴

³ Poročilo Republiške volilne komisije o izidu glasovanja na plebiscitu z dne 23. decembra 1990 (DZ RS 005-02/89-1/5-1; UL RS 2/91).

⁴ Marjan Malešič: Civilna obramba sodobnih držav, doktorska disertacija, Ljubljana, Fakulteta za družbene vede, 1994, str. 72.

Temeljni smoter *zaščite in reševanja* je obvarovati ljudi, živali, materialne dobrine in okolje ob naravni ali drugi nesreči, v primeru terorističnega napada, v vojni in drugih kriznih razmerah. Ta smoter se uresničuje prek preventivne dejavnosti, napovedovanja in odkrivanja kriznih razmer, izvajanja priprav prvih sistema, izvajanja zaščite, reševanja in pomoči v kriznih razmerah ter prek odpravljanja njihovih posledic. V ta namen ima sistem organizirane sile za zaščito, reševanje in pomoč, ki lahko vključujejo enote za hitro posredovanje, splošne in posebne reševalne enote in službe ter enote, službe in organe civilne zaščite. V zaščito, reševanje in pomoč se po potrebi vključujeta tudi policija in vojska.⁵

Gospodarsko obrambo predstavljajo ukrepi, ki imajo namen omiliti negativne gospodarske učinke vojnih ali drugih kriznih razmer. Temeljni namen gospodarske obrambe je zagotoviti kontinuiteto gospodarske dejavnosti v vojni ali drugih kriznih razmerah, kar lahko dosežemo z načrtovanjem industrijske proizvodnje, kmetijske dejavnosti in nekaterih ključnih storitev, oblikovanjem zalog, racionirano preskrbo, spodbujanjem ali omejevanjem izvoza oz. uvoza in drugimi gospodarskimi ukrepi. Ti ukrepi omogočajo nujno preskrbo prebivalstva in obrambnih sil v zaostrenih kriznih razmerah.⁶

Psihološko obrambo razumemo kot posredovanje verbalnih, vizualnih ali avdiualnih signalov (potencialne) žrtve, ki delujejo v smeri krepitve lastne volje do odpora, slabljenja nasprotnikove volje do agresije, propagiranja lastnih stališč v mednarodni javnosti, ali v smeri blaženja negativnih učinkov drugih kriznih razmer. Temeljne naloge psihološke obrambe so proučevanje tujih in lastnih možnosti komuniciranja in propagande, načrtovanje dela na področju množičnega komuniciranja za primer kriznih razmer, načrtovanje propagande za krepitev obrambnega duha in morale državljanov in ukrepi psihološkega bojevanja proti napadalcu.⁷ Psihološka obramba temelji na predpostavki, da je družbo, ki je prepredena z različnimi kanali formalnega in neformalnega komuniciranja, v vojni bistveno težje obvladati kot pa družbo, v kateri so skupine in posamezniki komunikacijsko nepovezani.

Pri *državljski nenasilni obrambi* gre za izvajanje nenasilnih akcij, za obliko izražanja družbene moči, ki lahko nadomešča ali dopolnjuje vojaško obrambo. Temelji na predpostavki, da ima lahko neoboroženo in nenasilno delovanje v konfliktu stvaren vpliv na dogodke, po drugi strani pa nima takih pomanjkljivosti kot oboroženo oz. nasilno delovanje. Državljska nenasilna obramba vključuje številne oblike, od državljske nepokorščine,⁸ demonstracij, nenasilnega protesta in prepri-

⁵ Prim. Doktrina zaščite, reševanja in pomoči, Ministrstvo za obrambo, URSZR, 2002.

⁶ Marjan Malešič: Koncept ekonomskega bojevanja. V: Gospodarska obramba Republike Slovenije (izzivi in priložnosti). Ljubljana 2006, str. 60–61.

⁷ Propaganda in War : Styrelsen for Psykologiskt forswar. Stockholm 1996, str. 32.

⁸ Državljsko nepokorščino opredelimo kot namerno, odkrito in miroljubno kršitev določenih zakonov, dekretov, uredb in vojaških ali policijskih ukazov. Prim. Gene Sharp: Making Europe Unconquerable : The Potential of Civilian-based Deterrence and Defense. Cambridge /Massachusetts, 1985 (dalje Sharp, Making Europe Unconquerable), str. 44.

čevanja, gospodarskega bojkota in stavke do političnega nesodelovanja in različnih oblik nenasilne intervencije.⁹

Koncept '*politične' obrambe* temelji na predpostavki, da oblast oblastnikom ni dana sama po sebi, ampak je povezana z obvladovanjem virov politične moči, kot so avtoriteta in legitimnost, človeški viri, veščine in znanje, materialni viri in sankcije, pri čemer sta v dejanskih razmerah pomembni stopnja obvladovanja naštetih virov moči in njihova kombinacija. Države se trudijo zagotoviti kontinuiteto izvajanja oblasti tudi v kriznih razmerah in sprejemajo ukrepe, kot so ustavne in zakonske prilagoditve, preoblikovanje teritorialno političnih skupnosti, spremembe mandatov in pristojnosti organov oblasti ter suspenz nekaterih človekovih pravic.¹⁰

III. Priprave civilne obrambe na osamosvojitve

Načrtovanje ukrepov za zagotovitev kontinuitete delovanja slovenskih organov oblasti segajo že v november 1990, ko sta republiška sekretariata za ljudsko obrambo in notranje zadeve oblikovala načrt Ščit, v katerem so analizirali operativne rešitve za premik republiškega političnega vodstva, če bi bila neposredno ogrožena Ljubljana, na osem lokacij izven mesta. Ob upoštevanju strogih varnostnih ukrepov je bil načrt maja 1991 tudi preverjen.

Kljub temu da je sistem civilne obrambe začel priprave že v letu 1990, je na tem področju najpomembnejši dejavnik pojav posebne organizacijske strukture, tj. Republiške koordinacijske skupine,¹¹ ki jo je Predsedstvo RS ustanovilo 18. marca 1991 ter je prinesla enotnost, vseobsežnost in celovitost obrambnih priprav. Prav tako so bili že na začetku leta 1991 s strani Republiškega sekretariata za ljudsko obrambo imenovani pokrajinski koordinatorji obrambnih priprav, ki so prevzeli koordiniranje priprav civilne obrambe na pokrajinski ravni, kasneje pa so postali člani pokrajinskih koordinacijskih podskupin, ki jih je Republiška koordinacijska skupina oblikovala 26. maja 1991.¹²

Pomemben mejnik v pripravah je tudi sprejetje novega Zakona o obrambi in zaščiti 6. aprila 1991. Določene systemske in organizacijske spremembe so oblasti izvajale že pred samim osamosvajanjem Slovenije,¹³ vendar se je sistem civilne obrambe šele z novo zakonodajo usmeril na nove naloge in JLA kot potencialnega

⁹ Prim. Sharp, *Making Europe Unconquerable*, str. 25–30; Kristijan Melon, Žan-Mari Miler, Žak Semlen: *Neoružani odpor*. Beograd 1989, str. 9–20.

¹⁰ Primere tovrstnih ukrepov najdemo v 92., 81., 103., 108., 16. in 106. členu Ustave RS. Gl. Ur. L. RS, št. 331/91-I.

¹¹ Polno ime skupine je bilo: Koordinacijska skupina republiških organov za usklajevanje varnostnih in obrambnih priprav ter vodenje in usklajevanje oboroženega boja in civilne obrambe (Sklep Predsedstva RS, 18. marec 1991).

¹² Enotni v zmagi: osamosvojitve Slovenije. Ljubljana 2006, str. 54.

¹³ Slovenske oblasti se namreč niso strinjale s prizadevanji zveznih vojaških organov, ki so si želeli civilno obrambo podrediti ter jo temu primerno tudi organizacijsko, kadrovsko in drugače razvijati za podporo oboroženemu boju.

agresorja. Čeprav je imel novi zakon na področju civilne obrambe zgolj prehodni značaj, je zelo zmanjšal število pripravljavcev obrambnih načrtov, pa tudi sistem je postal preglednejši in učinkovitejši. Ključna sprememba pa se je nanašala na samo razumevanje civilne obrambe, saj je zakon civilno obrambo opredelil bolj celovito, v središče pa ni več postavljala zgolj civilne zaščite, ampak je poudaril tudi pomen drugih prvin. Kasneje se je izkazalo, da je bilo tako razumevanje ključno, saj je prav vseobsegajoča in uravnovešena civilna obramba pomembno prispevala h končnemu, za Slovenijo ugodnemu razpletu vojne.

Po ustanovitvi Republiške koordinacijske skupine so se priprave intenzivirale in vključevale vse več subjektov. Temelj operativnih priprav civilne obrambe so predstavljale Smernice Predsedstva RS o ukrepih za pripravljenost, sprejete 15. maja 1991, ki so zajele naslednje vsebine civilne obrambe: ukrepe državnih organov in organov lokalne samouprave za delo v vojni ter ukrepe v zvezi z elektrogospodarstvom, telekomunikacijami, železnico, obveščanjem, zdravstvom in preskrbo. Na koordinacijske podskupine v pokrajinah in občinah, ki so usklajevale delo upravnih organov za ljudsko obrambo ter štabov TO, so bili preneseni ukrepi materialno-zdravstvene oskrbe TO, oviranje manevra JLA, prekinitev oskrbe JLA z vodo ter evakuacije občinskih blagovnih rezerv, gospodarske in psihološke obrambe ter drugih nevojaških oblik obrambe.

V začetku junija 1991 so slovenske oblasti izdelale Operativni načrt obrambnih in varnostnih ukrepov, ki je določal ukrepe s področja civilne obrambe in organizacijo delovanja sistema. Ukrepi na civilnoobrambnem področju so bili celoviti in so zajemali vse ključne prvine.¹⁴

Civilna zaščita je z novim zakonom o obrambi in zaščiti ponovno ocenila ogroženost in se na tej podlagi organizirala, urila in opremila. Izdelala je ustrezne načrte za delovanje ob nesrečah in v vojni, kjer so ključno vlogo odigrali štabi civilne zaščite na vseh ravneh. Za večino primerov, še posebej za delovanje v razmerah neposredne vojne nevarnosti in vojne, so bili načrti razviti in oblikovani že pred letom 1991, tako da so bili le prilagojeni novim razmeram. Pri tem je bila najpomembnejša zamenjava zveznih organov odločanja z republiškimi, kjer je ključne pristojnosti prevzela Republiška koordinacijska skupina, še posebej pri aktiviranju civilne zaščite. Šlo je tudi za iskanje najučinkovitejšega načina prenosa ukazov z Republiške koordinacijske skupine na Republiški štab civilne zaščite in prek njega na celoten sistem zaščite in reševanja.

Za *gospodarsko obrambo* lahko rečemo, da je potekala v dveh fazah. Prva se nanaša na obrambne gospodarske ukrepe pred samo osamosvojitvijo kot odgovor na ukrepe gospodarskega bojevanja s strani Srbije, druga pa na ukrepe gospodarskega bojevanja v sami osamosvojitveni vojni. V drugi fazi sta bili ključni načrtovani nalogi zagotavljanje materialne in zdravstvene oskrbe enotam TO in policije

¹⁴ Več v Erik Kopač, Klemen Grošelj, Vladimir Prebilič, Uroš Svete: *Vojna v Sloveniji*. V: *Krizno upravljanje in vodenje v Sloveniji: izzivi in priložnosti*. Ljubljana 2004 (dalje Kopač et al. *Vojna v Sloveniji*), str. 52–55.

ter delovanje gospodarstva in preskrba prebivalstva. Načrt je predvideval prekinitev oskrbe enot JLA z osnovnimi življenjskimi dobrinami. Ukrepi gospodarske obrambe so se nanašali tudi na prekinitev sodelovanja namenske industrije z JLA ter na poskus vzpostavitve namenske industrije za enote TO.¹⁵

V priprave na področju *psihološke obrambe* je bila poleg republiškega Sekretariata za informiranje intenzivno vključena RTV Slovenija. Izdelan je bil operativni načrt za delovanje množičnih medijev v izrednih razmerah, posebno pozornost pa so posvetili zagotovitvi nadomestnih lokacij za oddajanje televizijskih in radijskih programov, prav tako so bili načrtovani ukrepi medijske protipropagande. Cilj teh priprav je bil ohranitev komuniciranja med oblastjo in prebivalstvom, katerega glavni namen je bil krepitev volje do obrambe in čim bolj enotno zaznavanje razmer.

Druge oblike nenasilne obrambe so tudi pripomogle k učinkovitemu upiranju nameram JLA. Pomembne so bile dejavnosti, ki jih je usmerjalo republiško vodstvo, ki je načrtovalo blokade cestnih komunikacij za preprečitev manevra posebnih enot JLA, preprečitev umika materialno-tehničnih sredstev z ozemlja Slovenije, blokado internih komunikacij JLA ter odklop civilne komunikacijske infrastrukture vsem zveznim organom v Sloveniji.¹⁶ Kot se je izkazalo kasneje, je vidno vlogo pri nenasilnemu odporu agresivnim dejanjem JLA odigralo spontano odzivanje civilne družbe.

Ukrepi za zagotovitev kontinuitete oblasti so poleg že omenjenega načrta Ščit obsegali mednarodne dejavnosti za priznanje samostojne države in njeno vključevanje v mednarodne institucije, koordiniranje aktivnosti z zavezniki v SFRJ, vzpostavitev nadomestnih lokacij za delo organov ožjih družbenopolitičnih skupnosti, organiziranje upravnih zvez republiških organov in občin ter okrepljeno varovanje ljudi in objektov.¹⁷

IV. Delovanje civilne obrambe neposredno pred vojno

Pomembne akcije civilne obrambe so se izvajale že pred samo vojno, še posebej različne oblike *državlanskega nenasilnega odpora*, ki jih zasledimo že v začetku osemdesetih let prejšnjega stoletja pod okriljem Neue Slowenische Kunst in znotraj nje glasbene skupine Laibach Projekt, ki je bil zasnovan kulturno, je imel resne politične implikacije, saj je izzval nekatere ključne postulate in vrednote tedanjega socialističnega sistema. V ta kontekst lahko uvrstimo tudi delovanje Zveze socia-

¹⁵ Ti ukrepi so se intenzivneje začeli pripravljati po pekrskih dogodkih 23. 5. 1991, ko je JLA odkrito nastopila proti enotam TO in njeni novi nalogi usposabljanja vojaških obveznikov.

¹⁶ Igor Nered, Milan Frankovič: Priprave civilne obrambe od januarja do junija 1991. Priprave na vojno 1991. V: Vojaška zgodovina 2002, št. 1 (5), Generalštab Slovenske vojske, Center za vojaškozgodovinsko dejavnost, 2001.

¹⁷ Prav tam.

listične mladine Slovenije (ZSMS), ki je s plakatno afero ob Dnevu mladosti in rezanjem štafete mladosti pri zveznih vojaških oblasteh (izjava admirala Mamula) izzvala oceno, da gre za 'napad na Jugoslavijo'. Izjemen učinek je na tem področju imela objava 57. številke Nove revije februarja 1987, v kateri so se 'slovenski nacionalistični razumniki' zavzeli za 'strnjevanje narodovih vrst in za vračanje Slovenije k izročilu krščanstva'.¹⁸ Za tedanji režim je bilo razdiralno tudi pisanje tednika Mladina, ki je predvsem JLA prikazovala kot 'nedemokratično ustanovo, ki naj bi bila vedno pripravljena uprizoriti državni udar'.¹⁹ Po ocenah zveznih (vojaških) oblasti naj bi tovrstni pojavi razdirali jugoslovansko skupnost, njihovi akterji pa naj bi bili orodje 'specialne vojne' in povezani s sovražniki SFRJ v tujini.²⁰

Najodločnejši državljanski odpor so izzvale aretacije Janeza Janše, Davida Tasiča, Ivana Borštnerja in Francija Zavrla, ki so se začele 31. maja 1988. Povod za aretacije je bila odtujitev vojaškega dokumenta, ki jo je izvedel Borštner, ostali obtoženi pa so se z njim seznanili in ga domnevno nameravali objaviti. Zvezne oblasti, še posebej JLA so ta dogodek izrabile za velik pritisk na uradno slovensko politično vodstvo. Protest javnosti je bil zelo oster, skupina razumnikov pa je organizirala Odbor za varstvo človekovih pravic, ki ga je vodil Igor Bavčar. Slednji je kasneje izjavil: 'Kaj kmalu smo ugotovili, da bo postal politično ta primer ključnega pomena za slovensko demokracijo'.²¹ Ob aretaciji se je prek 100.000 državljanov podpisalo pod peticijo za izpustitev štirih političnih zapornikov, na tisoče državljanov pa je več dni zapored demonstriralo pred vojaškim sodiščem na Roški cesti v Ljubljani, kjer je potekal sodni proces proti 'četverici'. Omeniti moramo tudi druge nenasilne odzive ljudi, na primer ob zasedbi Republiškega štaba TO s strani vojakov JLA na Prežihovi ulici v Ljubljani 4. oktobra 1990, ali ob dogodkih 23. maja 1991, ko so državljani spontano blokirali vojašnico in poskusili enotam JLA preprečiti posredovanje v učnem centru TO v Pekrah, hkrati pa so demonstrirali in protestirali pred poveljstvom 31. korpusa JLA v Mariboru.

Akcije slovenskih oblasti s konca osemdesetih let prejšnjega stoletja lahko uvrstimo v t. i. *politično obrambo*. Pomembno je bilo opozarjati na ustavnopravne vidike nastanka in delovanja SFRJ in vztrajati na zakonitosti vseh postopkov, ki so vodili k postopnemu osamosvajanju Slovenije. Po že omenjeni seji zveznega Vojaškega sveta, je poveljnik 5. armadnega območja, general Svetozar Višnjić po nalogu zveznih vojaških oblasti vprašal tedanjega sekretarja za notranje zadeve v Sloveniji Tomaža Ertla, kako bi ravnale slovenske oblasti, če bi bilo nujno aretirati slovenske intelektualce, in ali bi lahko obvladale demonstracije, ki bi gotovo sledile.

¹⁸ Laura Silber, Allan Little: Smrt Jugoslavije. Ljubljana 1996 (dalje Silber, Little, Smrt Jugoslavije), str. 50; Viktor Meier: Zakaj je razpadla Jugoslavija. Ljubljana 1996 (dalje Meier, Zakaj je razpadla Jugoslavija), str. 92.

¹⁹ Silber, Little, Smrt Jugoslavije, str. 52; Meier, str. 98.

²⁰ Povzeto po ugotovitvah s seje zveznega Vojaškega sveta dne 25. 3. 1988 (Silber, Little, Smrt Jugoslavije, str. 53).

²¹ Cit. poprav tam, str. 57; gl, tudi Meier, Zakaj je razpadla Jugoslavija, str. 104.

Ertl se je zavedel, da vprašanje presega njegove pristojnosti, zato je o tem obvestil republiško vodstvo, predvsem Milana Kučana in Staneta Dolanca, ki sta se odločno postavila na stališče, da 'se o takih zadevah ne moreta pogovarjati s predstavnikom armade, kajti to bi bilo v nasprotju z ustavnopravnim položajem Slovenije'.²² V nadaljevanju se je pokazalo, da je Vojaški svet sprejel oceno, ki bi lahko bila podlaga za uvedbo izrednih razmer v Sloveniji, zato je slovensko vodstvo soglasno zavrnilo namige iz Beograda in postavilo pod vprašaj delovanje in stališča zveznega Vojaškega sveta, predvsem, na kakšni zakonski podlagi lahko ta organ sprejema tovrstne ocene in celo ukrepa.

Na pravnem in političnem področju je imel velik pomen sprejem dopolnil k ustavi SRS 27. septembra 1989, ki so govorila o tem, da v Sloveniji zvezni akti, ki niso skladni z njeno ustavo, niso več veljavni. Prepoved mitinga kosovskih Srbov v Ljubljani 1. decembra 1989 je bila odločna poteza slovenskih oblasti v preprečevanju t. i. antibirokratske revolucije, ki je že pred tem izsilila zamenjavo vojvodinskih in črnogorskih oblasti mimo volitev, na ulici. V tem kontekstu je bil pomemben tudi odhod slovenskih komunistov s 14. kongresa ZKJ, ki je bil januarja 1990 v Beogradu. Meier meni, da je Slobodan Milošević s svojimi izjavami že tedaj nakazal, da ne bo zadrževal Slovenije v SFRJ.²³

V kontekst politične obrambe lahko uvrstimo tudi dobro pripravljeno razglasitev neodvisnosti. 25. junija 1991 so bili v slovenski Skupščini sprejeti naslednji ključni dokumenti: Temeljna ustavna listina o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije, Ustavni zakon za njeno izvedbo in Deklaracija o neodvisnosti. Zakonodajni okvir neodvisnosti je bil podprt z izvedbenimi predpisi, oblikovana so bila neodvisna telesa in usposobljeni kadri, ki so zasedli mesta v njih in so lahko 26. junija prevzeli nadzor nad mejami, zračnim prometom in pristaniškimi pristojnostmi. Pripravljene so bili tudi novi simboli, ki so nadomestili dotedanje državne simbole.²⁴

Predvojno obdobje je zaznamovala tudi psihološko-propagandna vojna, ali kot pravi Meier 'nezaslišana obrekovalna kampanja'²⁵ srbskih množičnih medijev, ki so jo izvajali koordinirano, centralizirano in po pravilih specialne vojne oz. psihološkega bojevanja. Slovenski množični mediji in oblasti s področja informiranja so v teh okoliščinah uspešno izvajali v uvodu orisane naloge *psihološke obrambe*. Prav tako je znano *ekonomsko bojevanje* Srbije proti Sloveniji, ki je potekalo hkrati s političnimi in medijskimi pritiski na Slovenijo. V mesecih neposredno pred vojno v Sloveniji je treba omeniti srbski bojkot slovenskih izdelkov in storitev, gospodarsko blokado, uvajanje posebnih taks za slovensko blago, ki se prodaja v Srbiji, in nezakonit vdor v monetarni sistem takratne zvezne države. Slovenija je izvajala določene ukrepe gospodarske obrambe, ki so bili dokaj uspešni, predvsem pa je eko-

²² Meier, str. 100.

²³ Prav tam, str. 177.

²⁴ Silber, Little, Smrt Jugoslavije, str. 169.

²⁵ Meier, Zakaj je razpadla Jugoslavija, str. 103.

nomsko bojevanje Srbije proti Sloveniji pospešilo proces njenega osamosvajanja na davčnem, carinskem in denarnem področju, in podjetja prisililo, da se usmerijo na bolj zahtevne tuje trge.²⁶

Delovanje *civilne zaščite* se je omejevalo predvsem na obvladovanje posledic naravnih nesreč (na primer ob velikih poplavah jeseni 1990), kot smo že zapisali, pa so potekale tudi obsežne priprave na delovanje v vojnih razmerah, ki jih je napovedoval razplet političnih dogodkov v tedanji SFRJ.

V. Civilna obramba v desetdnevni vojni

Prvi dan agresije na Slovenijo, torej 27. junija 1991, je bil v celoti aktiviran *sistem zaščite in reševanja*, najprej štabi na vseh ravneh, specializirane enote in ustrezne splošne reševalne službe, se pravi gasilska, zdravstvena, socialna in nekatere druge službe. Štabi civilne zaščite so prevzeli vlogo usmerjanja in koordiniranja dejavnosti ter obveščanja javnosti. Analiza pokaže, da je bila ogroženost kljub vojnim razmeram podobna mirnodobni.²⁷ V ospredju so bili požari, onesnaževanje okolja in eksplozije, uporaba bojnih sredstev pa je zahtevala tudi druge ukrepe, med njimi zaklanjanje prebivalstva in varstvo pred neeksplozivnimi ubojnimi sredstvi.

Za vojne razmere značilni ukrepi, ki so jih izvajali akterji sistema za zaščito in reševanje, so bili opazovanje in obveščanje ter spremljanje položaja v slovenskem zračnem prostoru, obveščanje državljanov o možnih nevarnostih in priprava načrtov evakuacije na nekaterih najbolj ogroženih območjih. Zahtevna naloga je bila zaklanjanje prebivalstva, saj je bilo prostora v zakloniščih in zaklonilnikih le za približno 60% prebivalstva. Dodatne težave so bile predvsem v neustreznem vzdrževanju zaklonišč, neobveščeni ljudi o njihovi lokaciji in zasedenosti dvonamenskih zaklonišč. K težavam je prav gotovo prispeval moratorij na gradnjo zaklonišč, ki so ga leta 1990 zaradi konca hladne vojne med vojaško-političnima blokoma sprejele zvezne oblasti in je marginaliziral priprave na področju zaklanjanja prebivalstva. Pomembna naloga je bilo varstvo pred neeksplozivnimi ubojnimi sredstvi, saj je bilo delo zaradi narave bojnega delovanja obsežno, težava pa je bila slaba opremljenost enot in štabov civilne zaščite za tovrstna opravila. Sistem je izvajal tudi radiološko, kemično in biološko zaščito, čeprav RKB sredstva v vojni niso bila uporabljena, bilo pa je izrečenih nekaj groženj skrajnejšev, da bodo napadli jedrsko elektrarno Krško oz. razstrelili vojaška skladišča, zato je civilna zaščita izvajala preventivne akcije. V tem kontekstu velja omeniti pomanjkljive podatke štabov civilne zaščite o bojnih strupih, ki jih je imela JLA, slabo seznanjenost prebivalstva z njihovimi učinki in pomanjkanje zaščitnih mask.²⁸

²⁶ Več o tem v Malešič, *Fragments iz analize vojne v Sloveniji*, str. 209.

²⁷ Vekoslav Rajh: *Analiza vojne v Sloveniji – vsebine za kolokvij s področja civilne zaščite*, referat na posvetu *Analiza vojne v Sloveniji in na Hrvaškem*, Maribor, 26. 5. 1992 (dalje Rajh, *Analiza vojne v Sloveniji*), str. 2–5.

²⁸ Sistem zaščite in reševanja je ocenil, da bi potrebovali 400.000 zaščitnih mask, med njimi tudi zaščitne maske za otroke (Kopač, Grošelj, Prebilič, Svete, *Vojna v Sloveniji*, str. 81).

Analiza tudi pokaže, da bi sistem zaščite in reševanja za nemoteno delo potreboval celovito informacijo vojaških oblasti o razmerah na bojišču in v zaledju ter o stanju v zračnem prostoru, kar bi olajšalo delovanje sistema za opazovanje in obveščanje.²⁹ Zagotoviti bi bilo treba koordinacijo in medsebojno obveščanje med TO, policijo in civilno zaščito, kar bi omogočilo prepoznati večje vire ogrožanja prebivalstva. Pomanjkanje sodelovanja je namreč privedlo do konkretnih težav pri identifikaciji skladišč goriva, eksploziva in streliva, območja z zaostalimi ubojnimi sredstvi niso bila sproti vnesena v karte, informacije o barikadah, ki so ovirale delo pripadnikov civilne zaščite so bile pomanjkljive, četrtnina intendantskih sredstev civilne zaščite pa je bila dana na voljo TO, kar bi ob daljšem oboroženem spopadu povzročilo pomanjkanje sredstev za civilno prebivalstvo.

Na tem področju sta zelo uspešno delovali tudi humanitarni organizaciji, in sicer Rdeči križ Slovenije (RKS) in Karitas. RKS je na začetku vojne pozval sprte strani, naj spoštujejo določila mednarodnega humanitarnega prava, sam pa je začel zbirati podatke o mrtvih, ranjenih, ujetih in pogrešanih vojaki in civilistih. Organiziral je prevoz in spremljanje vojnih ujetnikov in prebežnikov iz JLA. Navezal je stike z Mednarodnim rdečim križem (MRK) in nekaterimi nacionalnimi organizacijami, plod tega pa je bil prihod odposlanca MRK v Slovenijo, ki je že drugi dan vojne odprl predstavništvo v Ljubljani. Karitas je zbiral denarne prispevke, hrano in oblačila in jih razdeljeval pomoči potrebnim.³⁰

Prvi ukrep *gospodarske obrambe*, ki je imel tudi psihične posledice, je bil izklop električne energije in telefonskih zvez vsem vojaškim objektom JLA v Sloveniji, razen vojaškim zdravstvenim ustanovam. Značilen je bil tudi ukrep omejitve dostopa oficirjem JLA v industrijske objekte namenske (vojaške) proizvodnje. V kontekstu gospodarske obrambe lahko obravnavamo tudi zaseg oklepnihih transporterjev iz Tovarne avtomobilov Maribor, ki so bili namenjeni JLA, in prevzem nadzora nad letenjem v slovenskem zračnem prostoru, ki ga je izvedlo Ministrstvo za promet in zveze, tako da je s posebno izjavo pridobilo na svojo stran zaposlene pri nadzoru letenja.³¹

To so bili najpomembnejši ukrepi na državni ravni, določene ukrepe gospodarske obrambe pa so sprejemale tudi pokrajine in gospodarski subjekti. Največji problemi so nastali v industrijskih podjetjih, bili pa so eksterne narave: zaradi cestnih in železniških ovir je bil namreč otežen ali celo preprečen dovoz surovin in reprodukcijskega materiala in odvoz proizvodov. Nekatera podjetja so prekinila delo in delavce poslala na kolektivni dopust, druga so delala v pričakovanju prekinitev dela, tretja pa so nemoteno delala naprej.³²

²⁹ Rajh, *Analiza vojne v Sloveniji*, str. 6–8.

³⁰ Andrej Sotlar: *Analiza delovanja civilne obrambe med agresijo na Slovenijo 1991*, diplomsko delo, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana 1993 (dalje Sotlar, *Analiza delovanja civilne obrambe*), str. 80.

³¹ Malešič, *Fragmenti iz analize vojne v Sloveniji*, str. 211–212.

³² Stojan Maršič: *Nekateri pogledi na delovanje civilne obrambe in sistema zaščite in reševanja v občini Koper med agresijo na Slovenijo*, referat na posvetu *Analiza vojne v Sloveniji in na Hrvaškem*, Maribor, 26. 5. 1992.

Izreden pomen v vojni za Slovenijo so imeli veliki infrastrukturni sistemi, kot so cestna podjetja, železniško gospodarstvo, PTT-sistem in elektrogospodarstvo ter zdravstveni sistem. Cestna podjetja so izvajala ukrep zapore cest, torej skrbela za postavitve ovir za preprečevanje prometa nasprotnikovih vojaških vozil na vseh vrstah cest. Vsako cestno podjetje je obvladovalo svoje območje, in sicer z lastnimi sredstvi. V prvih dneh agresije so cestna podjetja za postavljanje ovir uporabljala vozila iz svojega voznega parka, kar je bilo učinkovito, vendar povezano z veliko škodo.³³ Kasneje so uporabljali gramoz, kamenje in asfalt, pod nekatere ovire pa so postavili tudi mine. Proti koncu vojne pa so ceste blokirali s 'španskimi jezdec' in betonskimi piramidami.³⁴

Železniški promet je v vojni, tudi zaradi blokiranih cest, postal zelo pomemben. Potniški promet se je na določenih progah povečal tudi do petkrat. Naloge, ki jih je izvajalo železniško gospodarstvo v vojni lahko razvrstimo v tri skupine. V prvo sodijo naloge, ki so povečevale varnost zaposlenih, potnikov in tovora (samozaščita, fizično varovanje objektov, uvajanje dežurstva, pripravljenost štabov in enot civilne zaščite, protiukrepi za primer diverzantske dejavnosti, priprave na zaklanjanje potnikov v primeru letalskega napada ipd.). V drugo skupino sodijo naloge za zagotavljanje nemotenega poteka tehnološkega procesa na železnici za potrebe slovenske strani, oviranje prometa z vlaki in cestnimi vozili, posebni prevozi za potrebe TO, izdelava protioklepnih ovir iz železniških tirnic in prevoz vojnih ujetnikov. V tretjo skupino sodi naloga ukinitve železniških storitev za JLA oz. selektiven pristop k prevozu in izročanju pošiljk za nasprotno stran.³⁵

PTT-sistem je sprejemal dve vrsti ukrepov. Ena je zadevala notranjo varnost v PTT-institucijah, druga pa delovanje PTT-sistema v vojnih razmerah. Težave so bile pri dostavi pošiljk zaradi zapor na cestah, zato so del prometa preusmerili na železnico in pri zagotavljanju delovanja telekomunikacijskega sistema, predvsem zaradi poškodb na objektih. Kljub temu so uspeli povečati mednarodni telefonski promet predvsem z zahodno Evropo in zagotoviti telefonske priključke za zaklonišča. Problem je bil vpoklic inženirskega kadra v TO in policijo, kar je negativno vplivalo na zmožnost obnavljanja posameznih delov PTT-sistema.³⁶

³³ Po pričevanju Jelka Kacina, ministra za informiranje med vojno za Slovenijo, so slovenske oblasti za blokiranje vojašnic in cest namerno uporabljale avtobuse in gospodarska vozila, da bi se videla uničevalnost enot JLA oz. njihovo povzročanje materialne škode, kar naj bi učinkovalo psihološko in dodatno spodbujalo prebivalstvo k odporu agresiji (Izjava na posvetu Analiza vojne v Sloveniji in na Hrvaškem, Maribor, 26. 5. 1992).

³⁴ Jože Drnulovec: Delovanje cestnih podjetij ob agresiji na Slovenijo, referat na posvetu Analiza vojne v Sloveniji in na Hrvaškem, Maribor, 26. 5. 1992.

³⁵ Dora Mezek-Kukec: Organizacija in delovanje slovenskih železnic med vojno, referat na posvetu Analiza vojne v Sloveniji in na Hrvaškem, Maribor, 26. 5. 1992.

³⁶ Janez Plestenjak: Analiza delovanja PTT sistema v času agresije na Slovenijo, referat na posvetu Analiza vojne v Sloveniji in na Hrvaškem, Maribor, 26. 5. 1992.

Elektrogospodarstvo je na začetku vojne začelo s selektivnim odklopom električne energije vojaškim objektom, kar je posredno prizadelo tudi nekatere civilne porabnike električne energije, ki pa so jim storitev zagotovili na alternativen način. Sekretariat za energetiko je tretji dan vojne preventivno ukazal hladno zaustavitev jedrske elektrarne v Krškem, saj je bil soočen z grožnjami letalskega oz. terorističnega napada na elektrarno.

Zdravstveni sistem je po sprejetju odloka Sekretariata za zdravstvo, delo in socialne zadeve o delu zdravstva v izrednih razmerah začel delovati po prilagojeni shemi. Sekretariat je razpošiljal zdravila in sanitetni material na najbolj ogrožena območja Slovenije, prevoz pa je organiziral Sekretariat za promet in zveze. Navezani so bili tudi stiki z italijanskimi in avstrijskimi zdravstvenimi oblastmi, ki bi po potrebi obmejnimi bolnišnicam zagotovile pomoč v medicinskem materialu. Reševalci so ranjence večinoma prepeljali neposredno v bolnišnice, nekatere pa so že pred tem oskrbeli v zdravstvenih domovih. Pomembno vlogo je odigral Klinični center Ljubljana, ki je že prvi dan vojne ustanovil krizni štab, ki je deloval neprekinjeno in je odločitve sprejemal centralizirano. Pomembno je poudariti, da je zdravstveni sistem v vojni za Slovenijo nudil pomoč ranjencem obeh sprtih strani.³⁷

Kar zadeva *psihološko obrambo* med vojno v Sloveniji – izvajali so jo Sekretariat za informiranje in slovenski množični mediji – je treba ugotoviti, da je bila zelo učinkovita. Do izraza so prišle predvsem tri naloge psihološke obrambe, in sicer izvajanje propagande za krepitev obrambnega duha državljanov, ukrepi psihološkega bojevanja proti agresorju in obveščanje mednarodne javnosti o dogajanju v Sloveniji. V operacionalizirani obliki to pomeni obveščanje državljanov (civilistov, pripadnikov TO in policije) o poteku vojnih operacij, o politični dinamiki ter o ukrepih zaklanjanja in zaščite nasploh; propagandno delovanje proti agresorju in pozivanje njegovih vojakov in oficirjev, naj zapustijo svoje enote; obveščanje mednarodne javnosti in propagiranje lastnih ciljev v mednarodni skupnosti.

Ključno vlogo pri izvajanju psihološke obrambe so odigrali radio in televizija Slovenije ter Sekretariat za informiranje. Televizija in radio sta intenzivno pokrivala vse dogodke med vojno, pri tem pa so jima pomagale tudi številne tuje televizijske in radijske postaje in štiri mobilne satelitske postaje. Za domače potrebe sta radio in televizija združila svoje programe, veliko njunih poročil pa je bilo pripravljeno in posredovano v posamezne države in za svetovno izmenjavo. Predstavniki oblasti pa tudi vojaških, policijskih struktur in gospodarstva so svoja stališča in poglede o vojni v Sloveniji posredovali na izjemno dobro obiskanih tiskovnih konferencah, ki jih je Sekretariat za informiranje pod zelo uspešnim vodstvom ministra Jelka Kacina pripravljaval v Cankarjevem domu, včasih tudi trikrat dnevno.³⁸

³⁷ Sotlar, Analiza delovanja civilne obrambe, str. 74.

³⁸ Prav tam, str. 76.

Silber in Little ocenjujeta, da je 'slovenska televizija iz spopada izcedila sleherno kapljo, ki je imela propagando vrednost',³⁹ tudi tako je na slovensko stran zasukala mednarodno javno mnenje. Televizijski posnetki, ki so jih prenašale tuje TV hiše, so ustvarjali podobo pogumnega malega naroda, ki kljubuje veliki vojaški sili in se usmerja k Zahodu, želi uvesti demokracijo in tržno gospodarstvo ter se upira komunistični nadvladi. Težko obdobje pogajanj z zveznimi oblastmi, posameznimi republikami razpadajoče SFRJ in predstavniki Evropske skupnosti je bilo slovenskim politikom in državljanom bistveno lažje prebroditi ob zavedanju, da je mednarodno javno mnenje na njihovi strani.

V vojni za Slovenijo so se uveljavile tudi *neoborožene in nenasilne oblike odpora*, izvajane v kombinaciji z oboroženim odporom. V vojni za Slovenijo je šlo za izvajanje 'nenasilne strategije nevtraliziranja', v kateri ključne vloge ni odigrala vojaška sila sama, temveč 'obrambni strateški menedžment' oz. celovito upravljanje vseh razpoložljivih nacionalnih obrambnih zmogljivosti. Tak nastop je omogočila tedanja politična kultura, ki jo lahko imenujemo 'kultura nenasilja'.⁴⁰

Za kulturo nenasilja je v desetletju pred izbruhom vojne značilno, da se je porodila iz polarizacije med militarističnim in civilnim konceptom razvoja tedanje jugoslovanske skupnosti oz. med nagnjenostjo k nasilju in nenasilju pri reševanju družbenih konfliktov. V Sloveniji se je protimilitaristični koncept močno uveljavil, kar potrjujejo tudi raziskave javnega mnenja, ki jih je opravil Obramboslovni raziskovalni center.⁴¹ Čeprav je bil odpor proti militarizmu v veliki meri povezan z vlogo JLA v tedanji družbi, se je odrazil tudi v procesu nastajanja samostojne slovenske države, in sicer prek dileme, ali naj se Slovenija demilitarizira ali naj oblikuje lastno vojsko. Kot kažejo raziskave, je bilo javno mnenje glede tega vprašanja polarizirano do skrajnosti.⁴² Kljub temu so ob izbruhu vojne državljani Slovenije podprli odločitev slovenskih oblasti za odpor, ki je vključeval tako vojaške (nasilne) kot nevojaške (nenasilne) oblike. Izbrano je bilo manjše zlo, saj bi zavze-manje za izključno nenasilno strategijo na koncu lahko privedlo do višje stopnje fizičnega, pa tudi duhovnega in kulturnega nasilja nad pripadniki skupnosti. Ključne neoborožene oblike odpora, ki so jih državljani in njihovi politični predstavniki uporabljali med vojno za Slovenijo, so bile:⁴³

- nespoštovanje sklepov zveznih oblasti in zavračanje kolaboracije s sovražnikom,
- deklarativna podpora državljanov odporu, tudi vojaškemu,

³⁹ Silber, Little, *Smrt Jugoslavije*, str. 174.

⁴⁰ Stojan Sorčan: *Nenasilje v vojni za Slovenijo*, referat na posvetu *Analiza vojne v Sloveniji in na Hrvaškem*, Maribor, 26. 5. 1992 (dalje Sorčan, *Nasilje v vojni za Slovenijo*), str. 3.

⁴¹ Več o podatkih v Arhiv družboslovnih podatkov, Inštitut za družbene vede, Univerza v Ljubljani.

⁴² Marjan Malešič: *(De)militarizacija in civilna obramba. V: Demilitarizacija Slovenije in nacionalna varnost*. Ljubljana 1991, str. 64.

⁴³ Prim. Sorčan, *Nasilje v vojni za Slovenijo*, str. 4.

- politične demonstracije, javna zborovanja in izvajanje simbolnih javnih dejanj (zastave, grbi, nacionalne barve, lipov list, Slovenija, moja dežela, zgodovinski simboli ipd.),
- izvajanje politično motiviranih kulturnih dogodkov,
- pritisk na predstavnike zveznih oblasti, pisanje peticij, protestov in grafitov,
- blokada pomembnih komunikacij, vojašnic in oviranje premika enot JLA, tudi s telesi državljanov,
- pogajanja predstavnikov oblasti z nasprotno stranjo in predstavniki Evropske skupnosti o prenehanju konflikta,
- obveščanje tuje javnosti o nameri JLA, in sicer prek poslovnih in osebnih stikov, po elektronski pošti, z objavljanim člankov v tujih revijah in časopisih ter dajanjem izjav za tuje množične medije,
- lobiranje v mednarodnih političnih institucijah in v posameznih državah, predvsem sosednjih in nam naklonjenih ipd.

Med vojno za Slovenijo je bilo sprejetih tudi več ukrepov, ki jih lahko uvrstimo na področje *'politične' obrambe* in zagotavljajo kontinuiteto delovanja oblasti. Predsedstvo RS se je sproti odzivalo na potek vojne ter zahteve in ultimete zveznih organov. Oboroženo in nasilno intervencijo JLA je označilo kot poskus trajne okupacije Slovenije. Nanjo se je odzvalo z aktiviranjem ukrepov vojaške in civilne obrambe. Predsedstvo med vojno ni sprejelo nobenega ukrepa, ki bi suspendiral določene pravice in svoboščine državljanov, čeprav so pravne podlage za to obstajale. Med vojno se je v noči z 29. na 30. junij sestala celo Skupščina RS, ki je obravnavala in potrdila dotedanje sklepe Predsedstva RS. Skupščina pa ni razglasila vojnega stanja ali izrednih razmer in ni ustanovila vojaških tožilstev TO. Sklepe, ki so bili nujni za izvajanje obrambe in zaščite, je še naprej sprejemalo Predsedstvo RS.⁴⁴

VI. Zaključek

V vojni za samostojno Slovenijo, ki je bila spopad dveh vojaško neenako močnih nasprotnikov se je na slovenski strani uveljavila sinergija med civilno in vojaško obrambo, pri čemer sta se obe opirali na splošno politično soglasje in enotno podporo državljanov, ki sta bila dosežena na nacionalni ravni. Potemtakem je v vojni junija in julija 1991 deloval modificiran sistem 'totalne obrambe', ki je z nesimetričnim pristopom poskušal uveljaviti lastne prednosti in izkoristiti pomanjkljivosti nasprotnika, kar je v končni fazi pomenilo, da se je (oboroženi) spopad odvijal na področjih in na načine, ki so ustrezali slovenski strani ter so omogočali uspešno obrambo in doseg ključnega političnega cilja, osamosvojitve Slovenije.⁴⁵

⁴⁴ Prav tam, str. 77.

⁴⁵ Več v Uroš Svete, Damijan Guštin, Damir Črnčec: Asimetrija in nacionalna varnost: od zgodovinskih izkušenj do sodobnih izzivov. Ljubljana 2011.

Poudariti je treba, da je na točki delovanja prvin civilne obrambe težko postaviti jasno ločnico med civilnimi in vojaškimi oblikami obrambe, saj je bilo na primer blokiranje komunikacij in vojašnic, dvigovanje morale ali pa zbiranje obveščevalnih podatkov namenjeno oboroženemu boju, torej vojaški obrambi. Tudi ni mogoče postaviti ostre meje med posameznimi prvinami civilne obrambe, saj se le-te med seboj prekrivajo in dopolnjujejo. Tako je na primer v vojni prihajalo do prekrivanja državljanske nenasilne obrambe in psihološke ali gospodarske obrambe. Vsekakor pa se je v vojni za Slovenijo koncept državljanske nenasilne obrambe potrdil kot dopolnilo, in ne kot nadomestilo koncepta vojaške obrambe, kot so v sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja menili nekateri mirovniško naravnani zahodni teoretiki.

Ali so izkušnje, ki jih je vojna za Slovenijo prinesla na področju civilne obrambe, vplivale na izgradnjo sistema nacionalne varnosti v samostojni državi. Odgovor je v veliki meri pritrdilen. Na področju zaščite, reševanja in pomoči smo bili po vojni priča izraziti decentralizaciji, ki v ospredje spoprijemanja z različnimi kriznimi razmerami postavlja lokalno skupnost. Preoblikovan in nadgrajen je bil sistem opazovanja in obveščanja, oblikovane so bile specializirane državne intervencijske enote. Štab civilne zaščite ni več kolektivni organ odločanja, ampak je odgovornost zaupana poveljniku, ki mu člani štaba pri odločanju svetujejo glede na svojo strokovnost. Poveljnik lahko v času akcije imenuje vodjo intervencije, ki deluje na licu mesta, sam pa izvaja koordinacijsko vlogo. V sistem nacionalne varnosti je bila uvedena prvina psihološke obrambe kot celovit koncept, ki pa se danes zaradi političnih in varnostnih sprememb v Evropi in drugačnega položaja Slovenije v njej postopno preobraža v sistem kriznega komuniciranja. Področje gospodarske obrambe je doživelo velike spremembe v smeri poenostavitve sistema, selektivnega pristopa in upoštevanja tržnih zakonitosti ter procesov regionalnega povezovanja in globalizacije. Neoborožene oblike odpora so dobile zakonsko in doktrinarno potrditev. Politična obramba je ob upoštevanju temeljnih človekovih pravic in primernih demokratičnih standardov predvidena že v novi Ustavi RS, dodatno pa je urejena še z zakoni in v doktrini civilne obrambe.

Ključna splošna izkušnja vojne v Sloveniji, izjemna koordiniranost vseh akterjev osamosvajanja tako v fazi priprav na obrambno vojno kot v času njenega izvajanja – to so omogočale republiška in pokrajinske koordinacijske skupine – pa strukturno (pri izgradnji sistema nacionalne varnosti) in še posebej funkcionalno (med izvajanjem konkretnih akcij) ni dobila ustreznega mesta oz. vloge. V delovanju akterjev sistema nacionalne varnosti je vse preveč sektorskega pristopa ter premalo povezovanja in sodelovanja, ki bi omogočilo učinkovitejše odzivanje na različne krize.⁴⁶

⁴⁶ Več Marjan Malešič: Odzivanje na kompleksno varnostno krizo v Sloveniji : norma, struktura in funkcija. V: Teorija in praksa, 2008, št. 1–2, str. 113–128.

Marjan Malešič

CIVIL DEFENCE IN THE PROCESS OF ATTAINING THE INDEPENDENCE
OF SLOVENIA

S u m m a r y

The Ten-Day War in Slovenia in June and July 1991 was the final and violent phase of two interrelated processes taking place at the end of the 1980s and the beginning of the 1990s: the process of attaining the Slovenian independence from the Federal Socialist Republic of Yugoslavia, based on the nations' right to self-determination; and the process of changing the fundamental social relations i.e. the transition from the communist system to a system of political (party) pluralism and market economy. The war affected the cultural and civilizational essence of Slovenians profoundly and represented a certain discontinuity in comparison to the previous historical periods.

The Slovenian Independence War is occasionally accompanied by attempts at its mythologisation, excessive praising of Slovenian military history, and expressions of meritocratic tendencies, which calls for an objectivistic analysis of the Slovenian emancipation process. In this context, light should be shed on the role of civil defence in the independence process.

The process of attaining the independence of Slovenia was based upon the plebiscitary determination of the Slovenian citizens to create an autonomous and independent state, on the relative unity and consensus of political leaders with regard to the objectives of the emancipation process, and on successful preparations for securing the right to self-determination – with violent and as well as non-violent means – should this right become jeopardized. Civil defence performed successfully in this process and it was fully complementary to military defence. The preparations taking place in the context of civil defence were the necessary precondition for successful defence against the Yugoslav People's Army. In the political arena the adoption of constitution amendments allowed the authorities to function in a legal and continuous way. Economic activities were a precondition for a more or less stable supply of defence forces and the population, at the same time some forms of economic warfare were performed against the federal forces. The concept of psychological defence enabled the mass media, especially television and the Ministry of Information, to strengthen the so-called »will to resist« among the citizens as well as carry out psychological warfare against the opponent on one hand and inform the international public of the independence objectives of Slovenia on the other hand. The non-violent resistance of the civil society and political institutions against the federal forces contributed significantly to the Slovenian independence (non-cooperation with federal institutions, demonstrations, petitions, symbolic acts, politically-motivated cultural events, etc.). The rescue and protection system ensured the notification, evacuation and protection of the civilian population facing the Yugoslav People's Army's air raids as well as the detection and designation of dangerous zones due to mines used by the opponent.

The Ten-Day Independence War provided a lot of experience which could be embedded into the development of the independent state's national security system. The rescue and protection system was decentralised and the local communities became a crucial actor in responding to various crises. The notification system was reformed and upgraded. Specialised civil protection intervention units were established at the state level. The civil protection staff was no longer a collective decision-making body, the key responsibility rested with its commander, whereas the other staff members assumed an advisory role in their professional domains. In the time of crisis, the commander has an authority to appoint a chief of intervention to deal with operative tasks in the field whereas the commander himself performs a broader role of coordinating the various crisis management actors. Psychological defence as a comprehensive system was introduced into the national security system as a consequence of war experience. However, in the recent years this system has been gradually transformed into crisis communication. We have also seen a lot of changes in the field of economic defence: the system has been rationalized and has become more selective in terms of preparedness responsibilities. It takes into account the market economy characteristics as well as the processes of regional and global integration and cooperation, respectively. The value of non-violent resistance and the role of civil society in it

have been re-confirmed by adopting legal provisions and doctrinal solutions. Political defence is, taking into account the basic human rights and adequate democratic standards, envisaged by the Constitution through various possible measures, security-related laws, and the civil defence doctrine.

However, it seems that the crucial characteristic of the emancipation process – the extremely successful coordination of different national security actors – has not been properly introduced into the national security system, which often shows functional deficiencies in responding to various crises.